

Bast-Sitting of the People of Kermanshah in the National Consultative Assembly during the Constitutional Era

Azadeh. Salari¹ , Amirteymour. Rafiei^{2*} , Hamidreza. jadidi³

¹ PhD Student, Department of History, Mahallat Branch, Islamic Azad University, Mahallat, Iran

² Assistant Professor, Department of History, Mahallat Branch, Islamic Azad University, Mahallat, Iran

³ Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Mahallat Branch, Islamic Azad University, Mahallat, Iran

* Corresponding author email address: Amirteymour_rafiei@yahoo.com

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Salari, A., Rafiei, A., & jadidi, H. (2025). Bast-Sitting of the People of Kermanshah in the National Consultative Assembly during the Constitutional Era. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 4(4), 1-15.

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

The people of Kermanshah, who were subjected to intense pressures and damages throughout the Constitutional Movement, resorted to bast-sitting (seeking sanctuary) twice in order to achieve their demands. The first bast-sitting by the people of Kermanshah in the British Consulate resulted in the bazaar being plundered by the tribes. Consequently, those who had incurred losses traveled to Tehran to continue bast-sitting in the National Consultative Assembly. This study was conducted to answer the question: What were the causes, contexts, and outcomes of the bast-sitting of the people of Kermanshah in the National Consultative Assembly? This research has been carried out using library sources and follows a descriptive-analytical method. According to the findings of this research, the appointment of the despotic Seyf al-Dowleh as the governor of Kermanshah was the primary factor in this event. From the time of his arrival in that city, Seyf al-Dowleh acted in opposition to the constitutionalists; through negligence and obstruction in holding elections for the Assembly, he provoked public anger and prompted the people's sit-in at the British Consulate. Meanwhile, the tribes allied with Seyf al-Dowleh ransacked the city's bazaar. In this incident, merchants and bazaar shopkeepers—who had joined the Constitutional Movement from its inception to improve their situation, which had deteriorated due to colonial concessions and treaties—were once again harmed. Since no one addressed the situation in Kermanshah after the sit-in ended, they proceeded to Tehran to seek redress from the Assembly, demanding the prosecution of those responsible for the bazaar's plunder and compensation for their losses. Ultimately, with considerable perseverance and the support of Kermanshah's representatives in the Assembly, they succeeded in obtaining compensation for part of their confiscated assets from Seyf al-Dowleh.

Keywords: Merchants and Bazaar Shopkeepers, Seyf al-Dowleh, Kermanshah, Qajar, National Consultative Assembly

EXTENDED ABSTRACT

The people of Kermanshah, during the Constitutional Era in Iran, faced severe oppression and economic exploitation under the despotic rule of Seyf al-Dowleh, the governor appointed by the Qajar regime. His antagonism toward constitutionalists and his alliance with local tribes led to widespread unrest, including the plundering of the city's bazaar, which disproportionately affected merchants and shopkeepers who had supported the Constitutional Movement (Malekzadeh, 1992). The first act of protest was a bast-sitting (seeking sanctuary) at the British Consulate in Kermanshah, which ended violently when tribes allied with Seyf al-Dowleh ransacked the bazaar, leaving many economically devastated (Zahir al-Dowleh, 2006). This event forced the aggrieved citizens to travel to Tehran, where they staged a second bast-sitting in the National Consultative Assembly, demanding justice and compensation for their losses. The study employs a descriptive-analytical method, drawing on library sources to explore the causes, contexts, and outcomes of these protests, highlighting the systemic corruption and colonial exploitation that fueled the unrest (Rezazadeh Malek, 1998).

The appointment of Seyf al-Dowleh as governor was a pivotal factor in the unrest. His oppressive measures, including the obstruction of elections and the incitement of tribal violence, alienated the constitutionalists and provoked public outrage (Mo'tamedi, 2006). Upon his arrival, Seyf al-Dowleh executed a prisoner to instill fear, signaling his disdain for the constitutional movement. He further exacerbated tensions by reinstating exiled anti-constitutionalists and forming alliances with tribal leaders like Azam al-Dowleh and Vathuq al-Mamalik, who mobilized their forces against the protesters (Biglari, 1995). The tribes, under his tacit approval, looted the bazaar, targeting merchants who had long suffered under colonial trade agreements and unfair tariffs. The British Consulate reported that the governor's negligence and the tribal attacks left the people with no recourse but to seek sanctuary, mirroring the earlier protests in Tehran during the Constitutional Revolution (Mirza Saleh, 2005). This marked the beginning of a broader struggle for accountability and reparations.

The merchants and bazaar shopkeepers of Kermanshah played a central role in the protests, as their economic grievances were deeply intertwined with the political upheaval. The decline of local industries due to unchecked foreign imports and exploitative treaties, such as the 1901 Russo-Iranian Customs Agreement, had devastated their livelihoods (Teymuri, 1953). These treaties, negotiated under duress, granted foreign powers disproportionate control over Iran's economy, leaving local traders at a severe disadvantage. The merchants' participation in the Constitutional Movement was driven by their desire to reform these inequities, but the looting of the bazaar under Seyf al-Dowleh's rule reignited their anger (Abrahamian, 2004). Their decision to migrate to Tehran and protest in the National Consultative Assembly reflected their belief in the rule of law and their hope that the new constitutional order would address their grievances. However, the systemic corruption and the governor's political connections made achieving justice an uphill battle (Safaei, 1983).

The bast-sitting in Tehran was met with bureaucratic delays and political maneuvering. Despite the efforts of Kermanshah's representatives, such as Hajj Malik Mohammad, the Assembly struggled to hold Seyf al-Dowleh accountable due to his influence within the Qajar court (Mirza Saleh, 2005). A commission was sent to investigate the bazaar's looting, but its findings were inconclusive, as witnesses provided conflicting accounts of the governor's involvement. The Assembly eventually pressured Seyf al-Dowleh to pay 5,000 toman in compensation, but he refused, claiming innocence and demanding a formal trial (Zahir al-Dowleh, 2006). Meanwhile, the Qajar Association, a pro-monarchy group, defended him,

further complicating the proceedings. The protesters' persistence, however, forced the government to acknowledge their demands, albeit partially, as the political instability following the assassination of Prime Minister Atabak derailed further action (Soltani, 1993).

The aftermath of the protests revealed the limitations of the constitutional system in addressing regional grievances. Although Seyf al-Dowleh was eventually compelled to pay 7,000 tomans in reparations, this sum was a fraction of the estimated 100,000 tomans in damages (Safaei, 1983). The merchants' victory was symbolic rather than substantive, as the systemic issues of tribal violence, colonial exploitation, and bureaucratic corruption persisted. The events in Kermanshah underscored the challenges of implementing constitutional reforms in a decentralized and politically fractured Iran. The merchants' plight also highlighted the broader economic struggles of Iran's middle class, whose aspirations for fair trade and governance were repeatedly thwarted by both domestic and foreign actors (Adamiyat, 1977). Their protests, though unsuccessful in achieving full justice, remain a testament to their resilience and their role in Iran's ongoing struggle for political and economic reform.

In conclusion, the bast-sitting of Kermanshah's people in the National Consultative Assembly was a microcosm of the larger tensions between constitutionalism and despotism in early 20th-century Iran. The protests underscored the interconnectedness of economic and political grievances, as well as the difficulties of holding powerful figures accountable in a system rife with corruption. While the merchants' efforts did not fully rectify their losses, their actions contributed to the broader narrative of resistance against oppression and colonial influence. The study of these events provides valuable insights into the complexities of Iran's Constitutional Era and the enduring struggle for justice and equity.

بست نشینی مردم کرمانشاه در مجلس شورای ملی در دوره مشروطه

آزاده سالاری^۱، امیر تیمور رفیعی^{۲*}، حمیدرضا جدیدی^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه تاریخ، واحد محلات، دانشگاه آزاد اسلامی، محلات، ایران

۲. استادیار گروه تاریخ، واحد محلات، دانشگاه آزاد اسلامی، محلات، ایران

۳. استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد محلات، دانشگاه آزاد اسلامی، محلات، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: Amirteymour_rafieei@yahoo.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی/اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

سالاری، آزاده، رفیعی، امیر تیمور، و جدیدی، حمیدرضا. (۱۴۰۴). بست نشینی مردم کرمانشاه در مجلس شورای ملی در دوره مشروطه. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۴(۴)، ۱۵-۱.

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

مردم کرمانشاه که در طول نهضت مشروطه تحت فشارها و آسیب‌های زیادی قرار گرفتند و برای به دست آوردن خواسته‌های خود دوبار به بست نشینی روی آوردند. نخستین بست نشینی اهل کرمانشاه در کنسولگری انگلیس به غارت بازار توسط ایلات منجر شد و در پی آن مردم مالباخته برای بست نشینی در مجلس ملی به تهران رفتند. پژوهش حاضر در راستای پاسخگویی به این سوال که علل، زمینه‌ها و نتایج بست نشینی مردم کرمانشاه در مجلس شورای ملی چه بود؟ صورت گرفته است. پژوهش حاضر به روش کتابخانه‌ای و بصورت توصیفی-تحلیلی صورت گرفته است. بر اساس یافته‌های تحقیق انتصاب سیف‌الدوله مستبد به حکومت کرمانشاه نخستین عامل در رویداد فوق بود. سیف‌الدوله که از زمان ورود به آن شهر در ضدیت با مشروطه-خواهان عمل کرده بود، با اهمال و کارشکنی در برگزاری انتخابات مجلس، خشم مردم را برانگیخت و موجب تحصن مردم در کنسولگری انگلیس شد. در این میان ایلات متحد با سیف‌الدوله بازار شهر را غارت کردند. در این حادثه تجار و بازاریان که از ابتدای نهضت مشروطه به منظور بهبود وضعیت خود که به سبب امتیازات و قراردادهای استعماری آشفته و نابسامان بود، به آن پیوسته بودند، مجدداً دچار آسیب شدند و چون پس از پایان تحصن هیچ کس به وضع موجود در کرمانشاه رسیدگی نکرد، راهی تهران شدند تا با توسل به مجلس مسبب غارت بازار را محاکمه کرده و وادار به پرداخت غرامت کنند. آن‌ها در نهایت با استقامت بسیار و حمایت‌های نمایندگان کرمانشاه در مجلس، موفق شدند غرامت بخشی از اموال خویش را از سیف‌الدوله بگیرند.

کلیدواژگان: تجار و بازاریان، سیف‌الدوله، کرمانشاه، قاجار، مجلس شورای ملی.

مقدمه

بست نشینی در تاریخ ایران در دوره قاجار نقش مهم و پررنگی در حوادث دارد. بست نشستن در مکان‌های مذهبی و در مکان‌های مورد احترام و نیز منزل و اصطبل و درگاه خانه‌های روحانیون، بزرگان و حاکمان (بطور کلی کسانی که صاحب قدرت بودند) روشی برای نشان دادن اعتراض و نیز درخواست رسیدگی و حمایت از سوی صاحب خانه یا جلب توجه حاکم و پادشاه از سوی مردم در دوره قاجار بود. این روش در دوره قاجار بخوبی جواب داده و حتی قاتلان و آدمکشان نیز با استفاده از بست نشینی گاه موفق به نجات جان خویش می‌شدند. استفاده از بست نشینی در اعتراضات و جرم‌های سیاسی نیز در این دوره کاربرد بسیار داشت. مهمترین نمونه آن بست نشینی در انقلاب مشروطه در حرم حضرت عبدالعظیم و سپس مرقد حضرت معصومه (س) بود. بدین ترتیب پس از انقلاب مشروطه آزادی خواهان کرمانشاه که همچون سابق درگیر حکام مستبد قاجاری بوده و تحت ظلم و ستم قرار داشتند، به منظور ابراز خواسته‌های خود به بست نشینی روی آوردند.

در مورد موضوع پژوهش حاضر تاکنون اثر جامعی صورت نگرفته است. با اینحال در آثار پژوهشی مربوط به کرمانشاه در دوره قاجار اطلاعاتی در باب این موضوع مشاهده می‌شود. در کتاب "نهضت مشروطیت در کرمانشاهان" اثر محمدعلی سلطانی تاریخ و حوادث کرمانشاه در طول انقلاب مشروطه بررسی شده است؛ در این میان واقعه تحصن در مجلس شورای ملی توسط مردم کرمانشاه نیز مورد توجه قرار گرفته و در باب سرانجام آن سخن گفته شده است. هرمز بیگلری نیز در اثری با عنوان "تاریخ کرمانشاه در عصر قاجار" ضمن بیان رویدادهای کرمانشاه در دوره مشروطه، به این حادثه اشاره کرده است. پروین رستمی نیز در مقاله‌ای با عنوان "چالش‌های مشروطه خواهی در کرمانشاه" بطور خلاصه در باب تحصن مردم کرمانشاه در مجلس شورای ملی سخن گفته اما به نتایج و زمینه‌های آن اشاره‌ای نشده است. بطور کلی اگرچه بطور محدود در آثار مختلف اطلاعاتی در زمینه پژوهش حاضر وجود دارد، اما هیچ یک به طور اخص حادثه تحصن کرمانشاهیان در مجلس شورای ملی و علل و زمینه‌های آن را مرود بحث قرار نداده اند.

پژوهش حاضر در پاسخ به این پرسش که علل، زمینه‌ها و نتایج بست نشینی مردم کرمانشاه در مجلس شورای ملی چه بود؟ صورت گرفته است. از این رو هدف این پژوهش ارائه شرح و توصیف واقعه بست نشینی مردم کرمانشاه در مجلس شورای ملی و بررسی علل، زمینه‌ها و نتایج این رویداد می‌باشد.

زمینه‌های شکل‌گیری تحصن در کنسولگری کرمانشاه

در دوران انقلاب مشروطیت، ایالت کرمانشاه سراسر ناآرامی و آشوب بود. حضور ایلات و عشایر در این منطقه و حکام مستبد منجر به سلسله حوادث و ناآرامی‌های مکرری در این دوره گردید. دسته بندی مردم و بزرگان این شهر در دو دسته مشروطه خواه و مستبد، آغازگر درگیری‌ها و آشوب‌ها در آن منطقه بود. اگرچه به فرمان مظفرالدین شاه، در کشور نظام مشروطه برقرار گردید اما تا سالها بعد همچنان حکام مستبد در راس کار باقی ماندند. در ابتدا با ضعف مجلس، در شهرها و نقاط مختلف کشور، همچنان کارگزاران فاسد و ستم پیشه قاجاری بر سریر قدرت بودند؛ مدتی بعد نیز، همان حکام مستبد به منظور حفظ قدرت و امتیازات خویش بصورت ظاهری به مشروطه خواهان پیوستند و به بی‌عدالتی، بی‌قانونی، ظلم و ستم سابق ادامه دادند؛ بدین ترتیب با وجود تغییر ظاهری سیستم حکومت در کشور، وضعیت مردم هیچ تغییری نکرد؛ همچون سابق مردم تحت ظلم و ستم حاکمان مستبد قاجار قرار داشتند. در این میان کرمانشاه نیز مانند سایر نقاط کشور بود.

یکی از حکام مستبد کرمانشاه در این دوره عبدالحمید میرزاسیف الدوله بود. وی برادر عین‌الدوله مستبد بود که در وقایع تهران و مبارزه با آزادی خواهان در تاریخ انقلاب مشروطه فردی مشهور بود. عبدالحمید میرزاسیف الدوله پس از برکناری امیرافخم یکی از حکام مستبد کرمانشاه که در اذیت و آزار مردم و ضدیت با مشروطه خواهی از هیچ عملی فروگذار ننموده بود، با پرداخت رشوه و پول به درباریان دولت

قاجار، به حکومت کرمانشاه منصوب گردید (Nazem al-Saltaneh Mafi, 1983). به واسطه ضدیت سیف الدوله با آزادی خواهان کرمانشاه، انتصاب وی به ایجاد آشوب‌های مکرری در آن شهر منجر گردید. سیف الدوله به محض ورود به شهر، با اعدام یکی از زندانیان اقدام به ایجاد رعب و وحشت نمود (Mo'tamedi, 2006). در ادامه اگرچه عنوان نمود با هیچ کدام از طیف مشروطه خواه و مخالفان آن همکاری نخواهد کرد، اما با سخت گیری بر مشروطه خواهان و عدم توجه به خواسته‌های آنان نشان داد در باطن با مشروطه مخالف است. از جمله اقدامات وی که به ناراحتی مشروطه خواهان و ضدیت با وی انجامید، بازگردان چند نفر از اهالی شهر، به کرمانشاه بود که در دوره حکمران قبلی، به سبب ضدیت با مشروطه از شهر تبعید شده بودند. از سوی دیگر او با ایلات و عشایر کرمانشاه بر ضد مشروطه خواهان همراه شد و آنان را به شهر وارد کرد؛ او در ضدیت با آزادی خواهان با اعظم الدوله، وثوق الممالک و احتشام الممالک کردنی روسای ایلات و عشایر منطقه متحد شد و سواران ایلات گوران، سنجابی، کردنی و کلهر را به همراه روسای آنان به کرمانشاه وارد کرد (Zahir al-Dowleh, 2006).

با توجه موقعیت قدرتمند ایلات و قبایل در کرمانشاه، افرادی که به حکومت این شهر منصوب می‌شدند، برای حفظ خود بر سریر قدرت و نیز در جهت کنترل اوضاع، به ناچار به روسای قبایل بزرگ نیازمند بود. در این دوره ایل کلهر که از بزرگترین ایلات این حوزه بود و نقش مهمی در حوادث داشت. سایر قبایل همچون گوران سنجابی، کردنی و زنگنه و سایرین نیز در حوادث این دوره نقش آفرین شدند. به طور مثال در ناآرامی‌های دوران امارت ظهیرالملک بر کرمانشاه، ایل کلهر با آن حاکم همراه شده و با ورود به کرمانشاه دست به غارت و ناامنی زدند (McDowell, 2004).

سیف الدوله لشکری تحت امر خویش، متشکل از قشون دولتی و نیروهای ایلات و عشایر آراسته و آن‌ها را به کرمانشاه وارد کرد و آن‌ها را در انجام هر عملی بر ضد مخالفان خویش (به طور ویژه آزادی خواهان را مدنظر داشت) آزاد گذاشت. آن‌ها نیز به غارت و چپاول اموال مردم پرداخته و آرامش را مختل ساختند؛ به فرمان سیف الدوله مشروطه خوان به شدت تحت فشار قرار گرفتند (Biglari, 1995). گفته شده پس از ورود نیروهای تحت فرمان سیف الدوله به شهر، آن‌ها به فرمان حاکم در سایر نقاط شهر مستقر شده و در مقابل هرگونه عمل از سوی آزادی خواهان ایستادگی کردند. پس از ورود نیروی ایلات به شهر و همکاری آن‌ها با قشون دولتی، آزادی خواهان که تحت فشار قرار داشتند، تصمیم به مقابله گرفتند. آن‌ها به منزل یکی از مستبدین کرمانشاه حمله کردند و با اینکار بهانه لازم را به ایلات و عشایر دادند. نیروهای ایلات و عشایر نیز با هماهنگی با سیف الدوله به غارت و چپاول بازار و اموال و دارایی مردم دست زدند، این حادثه موجب ترس و وحشت مردم شد. عامل مهم دیگری که در تحسن مردم و ضدیت مشروطه خواهان با سیف الدوله به شدت موثر بود، اهمال و کارشکنی سیف الدوله در برگزاری انتخابات مجلس اول بود. در این میان به سبب ضدیت سیف الدوله با مردم و نیز عدم وجود همراه و پشتیبان برای آن‌ها تصمیم گرفتند در کنسولگری انگلیس در کرمانشاه بست بنشینند. بی‌تردید مردم کرمانشاه در انجام اینکار، عملکرد مردم تهران یعنی تحسن در سفارت انگلیس در تهران را مدنظر داشتند. کنسولگری انگلیس در گزارشی وقایع مذکور را چنین شرح داده است:

"همین که قشون دولت که بیشتر آن‌ها از طوایف چادر نشین همان حوالی بود، به شهر وارد گردید، اجتماعی از مردم به طرف خانه یکی از روسای ارتجاعیون، هجوم آوردند. این حرکت، مستمسک مناسبی به دست داد. قشون دولتی، به امر سرکرده خود، یا اجازه حاکم، به بازار حمله برده، آنچه بود غارت کردند. چون طرفداران عامه، حاکم را محرک غارت و خود را در مقابل او عاجز یافتند، لهذا، به قصد تحسن، متوجه کنسولخانه انگلیس شدند، در این هنگام شخص حاکم پنهان گردید." (Rezazadeh Malek, 1998).

گروته که در این دوره در کنسولگری انگلیس در کرمانشاه فعالیت داشت، یکی از علل وقایع کرمانشاه و جنگ و درگیری‌های میان سیف الدوله و آزادی خواهان را قدرت طلبی دو طرف عنوان کرده است (گروته، ۱۳۶۹: ۸۷).

در ۱۴ محرم ۱۳۲۵ ق. مردم کرمانشاه پس از وقایع مذکور، در کنسولگری انگلیس تحصن نمودند؛ سپس با ارسال تلگرافی به مجلس ملی، وقایع مذکور و درخواست‌های خود را به گوش مجلس رساندند؛ از جمله خواسته‌های آنان برقراری نظام مشروطه بود. در این میان مستبدین کرمانشاه نیز در منزل میرزا ابوالقاسم رئیس العلما جمع شده و سپس متحصنین را مورد حمله قرار دادند (Zahir al-Dowleh, 2006). بست نشینان عنوان نمودند که به واسطه آنکه تلگراف خانه در تصرف مستبدین قرار دارد و به آن‌ها اجازه مخابره اعتراضات و تظلمات خود به مرکز و مجلس را نمی‌دهند، از این رو ناچار به تحصن در کنسولگری انگلیس شده‌اند. بدین ترتیب ابتدا سران مشروطه خواه شهر یعنی افرادی همچون حاج آقامحمد مهدی، شاهزاده محمدباقر میرزا خسروی، محمدصادق میرزا فرزند محمد باقر میرزا خسروی، ابوالحسن خان زنگنه و... و همچنین افرادی از میان تجار و کسبه کرمانشاه به کنسولخانه به منظور بست نشینی وارد شدند (Mo'tamedi, 2006)، سپس مردم نیز به آن‌ها پیوستند و به تدریج تعداد آن‌ها به دوهزار نفر رسید.

پس از اینکه مردم به منظور بست نشینی به کنسولگری وارد شدند و روز به روز بر تعداد آن‌ها افزوده می‌شد، سیف الدوله تصمیم گرفتند با زور آن‌ها را بیرون کشیده و به واقعه مذکور خاتمه دهد. از این رو نیروهای تحت امر وی بر پشت بام‌های اطراف کنسولگری مستقر شده و بر متحصنین و عده‌ای که در مقابل تلگرافخانه جمع بودند آتش گشودند. بدین ترتیب از مردم بی‌گناه کشته و مجروح شدند. در این حادثه چهار نفر از متحصنین کشته شده و عده بسیاری نیز مجروح شدند. نماینده کرمانشاه حاج ملک محمد، در ۴ صفر ۱۳۲۵ ق. در شرح واقعه تحصن کرمانشاهیان در کنسولگری انگلیس، متن یکی از تلگرافات متحصنین به مجلس را در صحن مجلس قرائت نمود:

"توسط وکلای کرمانشاه حجج الاسلام و روسای مجلس ملی: در این پنج شبانه روز که به تلگرافخانه متحصن شدیم، نتیجه این شد که چند نفر از علما محض خاطر چند نفر از مغرضین که حکم تبعید آن‌ها شده بود، نگذاشتند، تبعید شوند. به علاوه بر در خانه رئیس العلما جمع شده و با اشاره و سرباز در پشت بام رفته و حکم جهاد نموده، قریب سینه ما بیچارگان را هدف گلوله ساختند، چهار نفر را مقتول و چند نفر را مجروح و هنوز معلوم نیست، مجروحین از زوار و سادات و غیره چند نفر هستند؛ اگر اساس مجلس محترم شورای ملی برای رفع تعديات است، برای خدا چاره نمایید و هرگاه برای پایداری مغرضین است جواب بدهید تکلیف خود را دانسته به کجا پناه بریم تا فساد بزرگی نشده، چاره‌ای نمایید." (Mirza Saleh, 2005).

از سوی دیگر محمدعلی شاه نیز با ارسال نامه‌هایی به سران ایلات کلهر و سنجابی به منظور حمله به کرمانشاه و نبرد با مشروطه خواهان وضع را متشنج‌تر می‌ساخت. تعدادی از این نامه‌ها به دست مشروطه خواهان افتاد. آن‌ها رونوشتی از نامه‌های مذکور را به رهبران ملیون در تهران ارسال کرده و خواستار رسیدگی به موضوع شدند (Malekzadeh, 1992).

در زمینه بررسی علل و زمینه‌های حادثه تحصن کرمانشاهیان در مجلس لازم است نقش و تاثیر بازاریان و تجار کرمانشاه نیز مورد بررسی قرار گیرد؛ زیرا بازاریان و افرادی که اموالشان را در غارت بازار از دست داده بودند، به تهران رفته و در مجلس بست نشستند. در این زمینه ابتدا به علل پیوستن تجار و بازاریان به انقلاب مشروطه و نیز نقش آن‌ها در حوادث مشروطیت در این شهر پرداخته می‌شود.

اعمال فشار و غارت اموال تجار، آن‌ها را که از مدت‌ها پیش تحت فشار قرار داشتند را به طغیان واداشت. چنانچه ذکر شد در حادثه تحصن مردم کرمانشاه در کنسولگری بازار و مغازه‌های کرمانشاه مورد غارت ایلات و عشایر قرار گرفت؛ در این میان تجار که از مدت‌ها پیش به واسطه شرایط نابسامان اقتصادی تحت فشار بودند، دست به تحصن در مجلس زدند. حضور گسترده تجار و بازاریان در انقلاب مشروطه علل و زمینه‌های مختلفی داشت. پیش از شروع نهضت مشروطه، بازاریان و تجار ایرانی به واسطه مشکلات اقتصادی در نارضایتی بسر می‌بردند. علاوه بر این این قشر به واسطه امر تجارت و حضور در بازار از وقایع سیاسی و اخبار روز مطلع بودند، بنابراین به تدریج خواهان برخی تغییرات در سیستم اقتصادی و سیاسی کشور شدند. بدین ترتیب با آغاز اعتراضات در دوره مظفردالدین شاه و حتی پیشتر از آن، بازاریان و تجار به سرعت

به معترضین پیوسته و در تمامی عرصه‌ها و زمینه‌ها تا پایان انقلاب حضور داشتند. آن‌ها در تمامی مراحل انقلاب به ویژه در تمامی تحصن‌ها و بست نشینی‌ها نسبت به سایر گروه‌ها حضور فعال‌تری داشتند. علاوه بر این آن‌ها هزینه‌های تحصن‌ها و بست نشینی‌ها را نیز فراهم می‌ساختند. حتی افرادی که امکان حضور در بست نشینی‌ها را نداشتند، با پرداخت پول جهت تامین هزینه‌های تحصن به معترضین کمک کردند. به گفته ملک زاده، تجار به جهت فشارهای حکومت جرات همراهی در مهاجر صغری را نیافتند؛ اما کمک‌های مالی قابل توجهی به بست نشینان کردند و بدین ترتیب به پایداری بست نشینان کمک رساندند (Malekzadeh, 1992). این گروه با هدف برقراری عدالت و برابری و نابرابری‌های مالیاتی و سایر فشارها و اجحافات که در حق آن گروه روا می‌شد، در انقلاب مشروطه شرکت نموده و در نهایت بر اساس تلاشها و حضور پررنگ این گروه بود که در فرمان مشروطیت، نام این طبقه در فرمان بطور واضح و بارز دیده می‌شود: "... اراده همایون ما بر این تعلق گرفت که برای رفاهیت و امنیت قاطبه اهالی ایران... مجلس شورای ملی از منتخبین شاهزادگان قاجاریه و علما و اعیان و اشراف و ملاکین و تجار و اصناف به انتخاب طبقات مرقومه در دارالخلافه تهران تشکیل و تنظیم شود..." (Shamim, 2005). بازاریان به عنوان گروهی که در اقتصاد جوامع مختلف نقش اصلی و کاربردی را بر عهده داشتند، با ورود به انقلاب به این جریان انرژی و نیرو بخشیدند. آن‌ها در هنگام بالا گرفتن اعتراضات با تعطیلی بازارها، سایر اقشار اجتماع را نیز از وجود مشکلات آگاه نموده و همه را در اعتراضات درگیر می‌ساختند.

در این میان علل و عوامل مختلفی در پیوستن تجار و بازاریان به انقلاب موثر بود. ادغام بازارهای محلی ایران در اقتصاد ملی در دوره ناصری از نخستین جرقه‌های این امر بود. این امر به واسطه ورود ایران به چرخه اقتصاد جهانی روی داده بود. در این دوره صنایع بومی ایران به ویژه صنایع دستی و محلی نساجی، به سبب واردات انبوه پارچه‌های خارجی به تدریج تضعیف و سپس نابود شد؛ این امر موجب حس نفرت در میان این طبقه و نیز بازاریان که فروشندگان آن اجناس بودند، گردید؛ به زودی این نفرت متوجه دولت نیز شد، زیرا دولت از اعمال تعرفه گمرکی بر کالاهای خارجی به منظور کاهش ورود آن و حمایت از کالاهای داخلی هیچ واکنشی نشان نداد. بدین ترتیب نارضایتی از دولت در میان طبقات تولید کننده و بازاریای رو به افزایش نهاد (Abrahamian, 2004).

کاهش ارزش پول ایران در مقابل ارزهای خارجی از دیگر مشکلات بازاریان و تجار ایرانی در این برهه بود. در باب وضعیت تجار و تجارت در عصر قاجار در کتاب "افکار اجتماعی و سیاسی و اقتصادی در آثار منتشر نشده دوره قاجار" اثر فریدون آدمیت و هما ناطق از زبان یکی از معترضان این دوره چنین آمده است:

" در ایران نه تجارت وسیعی داریم و نه تجار در امان هستند و نه اسباب کارشان فراهم گشت، در فرنگ تجار از حمایت دولت برخوردارند اما بازرگانان داخلی در رقابت با تجار خارجی از پا افتاده اند؛ عجب اینکه در مسئله گمرک تجار فرنگی بر تجار ایرانی ترجیح داده می‌شوند. از آنکه مصلحت مقتضی شده است که خارجه را در تجارت و جلب منافع آن به واسطه ارزانی گمرک و امتیازات سایره، مبسوط الید / یعنی دست آها را باز گذارند / نمایند و دست و پای تجار داخلی را به علت گرانی گمرک و محرومی از امتیازات ببندند. گویا این عمل دلیل صریح باشد، به علت اینکه دولت به دست خود، رعیت داخله را مغلوب رعیت خارجه و تجارت مملکت را منحصر به آن‌ها نماید " (Adamiyat, 1977).

نهضت مشروطیت در کرمانشاه از درون بازار و درواقع در بطن شهر کرمانشاه آغاز شد. بازاریان و تجار کرمانشاه پیش از آن در واقعه قیام تنباکو نیز نقش آفرین بودند، به هنگام گسترش اعتراضات در شهرهای مختلف، این گروه نیز به همراه روحانیون و روشنفکران در مقابل امتیاز مذکور اعتراض کرده و خواستار لغو آن شدند (Natiq, 1994).

یکی از علل اعتراض تجار و بازاریان ورود بی‌رویه کالاهای خارجی به ایران بود که منجر به نابودی صنایع داخلی و متضرر شدن تجار و بازاریان ایرانی و از جمله تجار کرمانشاه شده بود. آن‌ها که به شدت آسیب دیده و از هیچ حمایتی برخوردار نبودند، به محض شکل گیری

اعتراضات به آن پیوستند. در این میان کرمانشاه به عنوان مقر حکمران قاجار و وجود بازار قدیمی و سنتی متشکل از تجار، پیشه‌وران، سوداگران و سایر اصناف و گروه‌های بازاری بود که با سایر نقاط ایران در ارتباط و داد و ستد بودند (Aubin, 2012)، و نیز حضور طبقات روحانی متنفذ و قدرتمند که با بازاریان و ایلات رابطه نزدیک داشتند، تمامی زمینه‌های لازم برای ورود به اعتراضات را دارا بودند. در کرمانشاه تجار بزرگ و ثروتمندی وجود داشتند که به واسطه رابطه تجاری با کشورهای اروپایی توانسته بودند اموال بسیار گرد آورند. در این میان گستره فعالیت این بازرگانان سراسر ایران و کشورهای غربی را در بر می‌گرفت. از جمله تجار بزرگ و متنفذ کرمانشاه در دوره نهضت مشروطه می‌توان به افرادی چون اعتمادالرعایا، خاندان وزیری، خاندان وکیل‌الدوله اشاره نمود (Ghayrat, 1959; Voreham, 2006).

از دیگر خصوصیات بازار و اقتصاد شهر کرمانشاه در دوره قاجار، کنترل دولت بر آن بود، همچون سایر نقاط ایران اقتصاد و سایر ارکان زندگی در شهر کرمانشاه تحت نظارت و کنترل مستقیم دولت قرار داشت. دولت نه تنها امور اقتصادی شهر را تحت سلطه قرار داشت بلکه تمامی اصناف و گروه‌های اجتماع از جمله بازار، نیز بطور مستقیم تحت نظارت قرار داشتند (Safaei, 1983). از جمله مسائلی که بصورت مستقیم منجر به ورود تجار و بازرگانان به قیام‌های اعتراضی نهضت مشروطه شد، قراردادهای تجاری و اقتصادی ایران با روسیه بود. به واسطه قراردادهای مذکور ماموران بلژیکی به مدیریت گمرک کرمانشاه گماشته شدند. در تابستان سال ۱۳۱۶ ق بر اساس نظر دولت روسیه چند مامور بلژیکی با مدیریت فردی به نام مسیو نوز به جهت اداره امور مالی و گمرک ایران، توسط ایران استخدام شدند. سپس در سال ۱۳۱۷ ق دولت ایران، اداره و نظارت بر گمرکات نواحی آذربایجان و کرمانشاه را به ماموران بلژیکی واگذار نمود (Voreham, 2006).

بر اساس قراردادهای تجاری و اقتصادی ایران، که به موجب آن نوز و همکارانش به ایران فرستاده شدند، تعهدات سنگینی در زمینه‌های گمرکی و اقتصادی بر ایران تحمیل شد که زندگی تجار و بازاریان را به شدت تحت تاثیر قرار داد. در این قراردادهای، از دولت ایران در اداره امور گمرک و تعیین تعرفه‌ها کاملاً سلب اختیار گردید. بدین ترتیب دولت ایران از آن پس نه تنها حق تغییر تعرفه ی گمرکی را نداشت، بلکه حق نداشت قوانین صادرات و واردات را بدون رضایت دولت روسیه تنظیم نماید. دولت روسیه با خروج مواد خام تولید شده همچون پنبه، پشم، کنف، پوست و... از ایران منجر به نابودی صنایع داخلی گردید. از طرف دیگر ورود کالاها و صنایع ایرانی به روسیه مشمول تعرفه‌های گمرکی سنگین گردید^۱ (Teymuri, 1953).

۱- در زمان صدارت امین السلطان در سال ۱۳۱۹ق/۱۹۰۱م، قرارداد گمرکی ایران و روسیه با تلاش‌های وزیر مختار روسیه در تهران آرگیرو پولو (Argyropoulo) و نیز با سعی و تلاش نوز بلژیکی که در این دوره گمرکات ایران را تحت نظارت داشت، میان طرفین عقد شد. این قرار داد هفت ماده به شرح زیر داشت:

۱- تعیین میزان دریافت حقوق گمرکی از مال التجاره اتباع روس و ایران و حذف شدن تعرفه‌های پیش بینی شده در معاهده ترکمانچای؛

۲- تعلق گرفتن حقوق گمرکی به مال التجاره خارج شده از روسیه در موقع ورود به ایران و تغییر آن از صدی پنج به صدی یک و نیم درصد؛

۳- موقوف و متروک شدن حقوق صادره صدی پنج در خروج مال التجاره و متعه در ایران به استثنای موارد خاص؛

۴- تعهد دولت ایران برای جلوگیری از دریافت حقوق راه داری به منظور حفظ و نگهداری راه‌ها؛

۵- تأسیس گمرک خانه در بخش‌های مهم راه‌های ارتباطی برای دریافت حقوق مساوی از مال التجاره‌ها و همچنین محافظت از کالاهای تجار؛

۶- دریافت حقوق کالای ورودی به روس به پول معمول آن کشور؛

۷- تعهد دولت ایران برای اجرای کامل مفاد قرارداد در تمام نقاط سرحدی ایران (Teymuri, 1953).

در فصل پنجم این قرارداد آمده بود که اداره گمرک ایران باید یک "نظام نامه عمومی با رضایت سفارت روس" بنویسد. کمی بعد انگلیس نیز از این قرارداد مطلع گردید؛ آن‌ها ایران را تحت فشار قرار داده و خواستار عقد قراردادی مشابه شدند بنابراین تنها چندماه بعد نیز در سال ۱۳۲۰ق/۱۹۰۳م قرارداد مشابهی میان ایران و دولت انگلیس منعقد شد. بدین ترتیب پیش از آنکه زمان به‌برداری روسیه از قرارداد گمرکی مذکور برسد، انگلیس نیز امتیازات مزبور را کسب نمودند. از این رو بنا بر فصل پنجم قرارداد گمرکی دو دولت انگلیس و روسیه با همکاری یکدیگر دست نظام نامه گمرکی جدید را تهیه نمودند (Teymuri, 1953).

چنین امتیازات و قوانینی که به شدت زندگی تجار ایرانی و از جمله تجار کرمانشاه را تحت تاثیر قرار داده بود، به نارضایتی گسترده در میان آن‌ها و ایجاد اعتراض توسط آنان منجر گردید. در این راستا آن‌ها در جهت برقراری حکومتی پایبند به قانون تلاش نمودند. آن‌ها در هنگام بروز مشکلات، و مواجهه با فشارهای مختلفی که از سوی حکومت بر آنان اعمال می‌گردید به طرق مختلف اعتراض و نارضایتی خود را ابراز می‌نمودند. عریضه نویسی و ارسال تلگراف به تهران، بستن بازار و اعتصاب و در نهایت شورش و طغیان از جمله روش‌های مذکور برای ابراز وجود و اعتراض توسط آنان بود. از سوی دیگر همچون اعتراضات و تحصن‌های تهران، هزینه‌های بست نشینی در کرمانشاه نیز توسط تجار و بازاریان فراهم می‌شد. در طی تحصن در کنسولگری و مقابل تلگرافخانه کرمانشاه در جریان انقلاب مشروطیت، بر اساس منابع و اسناد، هزینه بست نشینی یک ماهه بیش از دو هزار نفر از مردم آزادی خواه کرمانشاه، توسط تجار فراهم آمد. سید اسدالله و سید حبیب الله ملک دو تاجر معروف و بزرگ کرمانشاه در این دوره هزینه‌های لازم و از جمله غذای مردم را تامین نمودند: "... در بیش از سی روز که مردم کرمانشاه در تلگرافخانه [و کنسولگری] و اطراف آن در حال تحصن بودند، غیر از بعض اعیان و ملاکین که برای آن‌ها در منزل غذا تهیه نموده و می‌آوردند، مخارج بقیه متحصنین که شاید بیش از سه هزار نفر بودند، توسط مرحومان سید اسدالله و سید حبیب الله برادران ملک پرداخته می‌شد" (Mo'tamedi, 2006).

پس از گسترش اعتراضات در کرمانشاه و انتقاد از عملکرد سیف الدوله که منجر به حادثه تحصن در کنسولگری انگلیس شده و شهر را به نارامی کشانده بود، سیف الدوله به تهران فراخوانده شد و ظهیرالدوله حاکم همدان به منظور سامان دادن به امور شهر و خاتمه دادن به تحصن به کرمانشاه فرستاده شد. ظهیرالدوله که به فرمان امین السلطان صدراعظم وقت کشور، به کرمانشاه فرستاده شده بود، به محض ورود به شهر، مستقیماً به کنسولخانه نزد آقا محمدمهدی رهبر و بزرگ آزادی خواهان کرمانشاه رفته و ضمن صحبت با وی، او را راضی به ترک تحصن و پراکنده نمودن مردم نموده است. او با وعده به اینکه شخصا مشکلات مردم را پیگیری کرده و به خواسته‌های آن‌ها جامه عمل خواهد پوشاند. موفق به پراکنده نمودن مردم و پایان دادن به بست نشینی در تلگرافخانه و کنسولگری انگلیس گردید. ظهیرالدوله پس از خاتمه دادن به تحصن به بازار شهر رفت تا ضمن بازدید از آنجا از میزان خسارات وارد شده به بازار و بازاریان مطلع شود (Zahir al-Dowleh, 2006). کمی بعد بازاریان، اصناف، پیشه وران و تجاری که در غارت بازار توسط ایلات و عشایر، اموال خود را از دست داده بودند، شرحی از غارت بازار و درگیری‌هایی که میان آنان و مستبدین روی داده بود و نیز لیست اموال غارت شده خود را به اطلاع ظهیرالدوله رسانده و خواستار رسیدگی شدند. ظهیرالدوله نیز تاریخ ۱۳ جمادی الثانی ۱۳۲۵ ق. طی تلگرافی حوادث کرمانشاه به تهران گزارش داد (Zahir al-Dowleh, 2006). مدت کوتاهی بعد سیف الدوله به سبب شکایات متعدد مردم کرمانشاه در باب تخریب و غارت اموال مردم و نیز به واسطه شکایت کنسولگری انگلیس از وی از حکومت کرمانشاه عزل شد. از آنجا که در واقعه تحصن مردم در کنسولگری انگلیس، سیف الدوله احترام کنسولگری را رعایت ننموده و دستور شلیک به کنسولگری را داده بود، نیروهای انگلیس از وی خشمگین بوده و خواستار عدم بازگشت وی به کرمانشاه بودند (Bashiri, 1984).

با وجود عزل سیف الدوله، کرمانشاه همچنان در اغتشاش و نا آرامی بسر می‌برد. ایلات و عشایر اطراف شهر از فرصت‌های پیش آمده به سرعت استفاده و دست به غارت و چپاول اموال مردم می‌زدند و بدین ترتیب مانع بازگشت آرامش و امنیت به کرمانشاه بودند. اخبار بازگشت سیف الدوله نیز در این میان وضع را بیشتر از سابق متشنج می‌ساخت (Sanjabi, 2001). بر اساس اسناد موجود که در تاریخ ۲۳ شعبان ۱۳۲۵ ق ایجاد شده اند، ایل سنجایی در این برهه با اقدام به قتل و غارت سبب ایجاد ناامنی شده بودند:

"در این ولایت ابد! تامین جانی و مالی برای احدی باقی نیست. طایفه سنجایی... تمام املاک مردم را قتل و غارت نمودند، حکومتی هم نیست که بتواند جلوگیری کند."

بر اساس اسنادی که در رمضان همان سال منتشر شده است، اوضاع کرمانشاه همچنان در بحران قرار داشت. همین زمان شایعه‌ای بر سر زبانها بود که ظهیرالدوله از امارت کرمانشاه کنار زده شده و سیف الدوله مجدد قصد بازگشت به شهر را دارد. در گوشه و کنار شهر اغتشاشات و درگیری‌هایی روی می‌داد و بزرگان سعی می‌نمودند با پا درمیانی ماجرا را فیصله دهند.

ناآرامی‌های اخیر که به واسطه اخبار بازگشت سیف الدوله روی داده بود، در نهایت با عدم انتصاب مجدد سیف الدوله به حکومت کرمانشاه، خاتمه یافت. اگرچه ظهیرالدوله با وعده رسیدگی به وضعیت شهر و به ویژه روشن نمودن تکلیف اموال غارت شده، به تحصن خاتمه داد، اما در نهایت موفق به رسیدگی به موضوع نشد. از این رو مردم مجبور شدند برای رساندن صدای خویش به حکومت و بدست آوردن اموال غارت شده خویش، راهی تهران شوند. در ادامه شرح وقایع تحصن کرمانشاهیان در تهران ارائه خواهد شد.

مهاجرت مردم کرمانشاه به تهران و تحصن در مجلس ملی

همانگونه که ذکر شد در حادثه تحصن مردم کرمانشاه در کنسولگری انگلیس، خساراتی به اموال و دارایی مردم کرمانشاه از سوی مستبدین وارد شد. از آنجا که بازاریان و پیشه‌وران بازارها را تعطیل نموده و اقتصاد شهر را فلج کرده و سپس با بست نشستن در کنسولگری انگلیس، وضعیت سیاسی شهر را دچار تشنج نموده بودند، سیف الدوله حاکم شهر به مقابله با آنان برخاست. او با کمک گرفتن از ایلات و عشایر خارج از شهر، آن‌ها را به کرمانشاه وارد کرده؛ کمی بعد آن‌ها به بازار حمله و به چپاول اموال مغازه داران و تجار و پیشه‌وران پرداخته و اموال بسیاری را به یغما بردند. از آنجا که وقایع مذکور به اشاره و دستور سیف الدوله حاکم وقت کرمانشاه روی داده بود، مردم به واسطه همکاری حاکم با این گروه و نیز ضدیت وی با مشروطیت، نسبت به عملکرد وی اعتراض نموده و خواستار رسیدگی به مشکلات فوق و استرداد اموال آن‌ها شدند. اما چون پاسخی از مرکز دریافت نشد و تلاشی برای رسیدگی به حوادث مذکور از سوی حکومت مرکزی صورت نگرفت، گروهی از مردم کرمانشاه که در این حوادث آسیب دیده و اموال خود را از دست داده بودند، به تهران مهاجرت نموده و ضمن تحصن کردن در مجلس شورای ملی، در مقابل خسارات وارد شده به مردم کرمانشاه، خواستار دریافت غرامت از سیف الدوله که محرک وقایع مذکور بود، شدند (Rezazadeh Malek, 1998).

متحصنین که پس از تلاش‌های بسیار در کرمانشاه موفق به احقاق حق خود نشده بودند، بر این اساس که در نظام‌های مشروطه در سراسر دنیا در سایه برقراری قانون، کسی نمی‌توانست حق مظلومان را گرفته و ظلم و ستم کند، روانه تهران شدند تا با توسل به مجلس مشروطه صدای خود را به گوش زمامداران رسانده و حق خود را بستانند. در این میان سفر به تهران برای مردم بی‌پناه کرمانشاه بسیار سخت بود، گفته شده گاه سفر به تهران تا چهل روز به طول می‌انجامید. بدین ترتیب آن‌ها با تحمل مرارت‌های فراوان خود را به تهران رسانده و در مقابل مجلس شورای ملی دست به تحصن زدند. در این میان از آنجا که سیف الدوله از حکام و دولتمردان وابسته به دولت قاجار بود، از نفوذ و قدرت بسیاری برخوردار بود؛ از این رو با اعمال نفوذ فراوان، به متحصنین اجازه پیشبرد مقاصد خویش را نمی‌داد. در این میان سیف الدوله بیش از پیش قدرت یافته بود، با اعمال خودسرانه و ضدیت با مشروطیت، اوضاع کرمانشاه را هرچه بیشتر به آشوب کشاند. حتی تلگرافی شدید الحن از تهران به سیف الدوله مخابره شد و به وی دستور داده شد هرچه سریعتر ده نفر افراد شامل شیخ عبدالحسین، میرزا فتح الله، پسر شیرخان سنجابی، آقاعلی جان، آقارحیم، اعظم الدوله، علی مرادخان، حسین کتیرایی و برادرهایش و وثوق الممالک را که حوادث و مشکلات در کرمانشاه را دامن زده بودند، به تهران بفرست. اما مستبدین شهر به حمایت از سیف الدوله و افراد مذکور پرداخته و طی تلگرافی به تهران اخطار کردند که در صورت دستگیری افراد فوق، عشایر و قبایل دچار ناآرامی شده و وضعیت شهر بحرانی‌تر خواهد شد. این امر نشان داد که عاملان حوادث کرمانشاه که منجر به تحصن در مجلس شده بودند بدون مجازات خواهند ماند اما از آنجا که متحصنین کرمانشاهی در مجلس شورای ملی بر خواسته‌های خود به شدت تاکید داشته و حاضر به ترک تحصن نبودند، توجه سایرین را به خود و خواسته‌هایشان جلب کردند.

در این راستا نمایندگان مجلس در جهت بررسی وضعیت مذکور، رسیدگی به خواسته‌های آنان و علل مشکلات و خواسته‌هایشان به تکاپو افتادند. در مذاکرات مجلس مربوط به روزهای اخیر، از واقعه مذکور بارهای اید شده است. بطور مثال در یکی از مکاتبات چنین آمده:

"... مخیرالملک، این کرمانشاهیان امروز سه روز است وارد این شهر شده‌اند، تاکنون کمیسیونی به جهت تحقیق دعاوی این‌ها تشکیل شده یا خیر؟ چنین نیست، این‌ها می‌گویند طرف ما سیف الدوله بوده و همین‌اين از سیف الدوله سرزده، حالا هم ما ظهیرالدوله را شخص عاقلی می‌دانیم و مخصوصاً مامور رسیدگی به این کار بود، از او تحقیق شود که اطلاعات درست و توضیحات خود را بدهد تا بعد از آن مذاکره کرده، رای داده شود" (Mirza Saleh, 2005).

به نظر می‌رسد ظهیرالدوله تا آن زمان موفق به ارائه اسناد و مدارک لازم در باب وقایع مذکور نشده است، زیرا مدتی بعد در حالی که هنوز متحصنین کرمانشاه در مجلس بسر می‌برند و نیز نمایندگان مجلس همچنان در صدد پیگیری ماجرا بوده‌اند؛ قرار می‌شود ماموری از سوی مجلس به کرمانشاه رفته و ضمن تحقیق و بررسی ماجرای مذکور، صحت و سقم وقایع را فهمیده و به این ماجرا رسیدگی کند. این مامور که معتمدالسلطان نام دارد، در سال ۱۳۲۶ به کرمانشاه می‌رود. بر اساس تلگرافی که در رمضان ۱۳۲۶ ق به کرمانشاه ارسال شده و حاوی حکم مامور اعزامی مجلس به کرمانشاه می‌باشد، می‌توان به بخشی از درگیری‌ها و مجادلات در کرمانشاه در دوره مذکور پی برد. این تلگراف نقش مهم بازاریان کرمانشاه در وقایع مشروطیت و تحسن در مجلس را به خوبی به تصویر می‌کشد. این تلگراف را سلطانی در کتاب "نهضت مشروطیت در کرمانشاهان" ارائه نموده است:

"چون مدتی است اهالی کرمانشاهان از تجار و کسبه و اصناف به مجلس مقدس شورای ملی شیدالله ارکانی و وزارت داخله تظلم که اموال منهبه سابقه آن‌ها در زمان حکومت سرکار حاج سیف الدوله که بعضی از اشخاص به نهب و غارت برده‌اند، با وجود آمدن مامورین عدیده به کرمانشاهان از طرف دیوان خانه عدلیه اعظم و وزارت داخله سابقه به واسطه تغییر حکام هنوز از اموال غارتی آن‌ها مسترد نشده و این اوقات حاجی مشیرالرعایای کرمانشاهی که در تهران است به وسیله عریضه استدعای مامور مخصوص نموده، علی‌هذا معتمدالسلطان مامور است که سریعاً به کرمانشاهان رفته، اشخاص مرتکب را حاضر و در حضور انجمن ولایتی رسیدگی و تحقیقات کرده، اموال منهبه متظلمین نزد هر کس باشد، تماماً گرفته رد کرده راپورت انجام و اختتام ماموریت خود را داده که به مجلس مقدس تقدیم شود" (Soltani, 1993, 2007).

با اینکه نماینده‌ای از سوی مجلس و وزارت داخله جهت رسیدگی به درخواست‌های متحصنین کرمانشاهی در مجلس شورای ملی، به کرمانشاه فرستاده شده بود، با اینحال به نظر می‌رسد به واسطه آنکه نماینده هنوز موفق به دریافت نتیجه مناسب نشده بود، در مجلس برای چندمین بار مسئله متحصنین مطرح شده و تلاش شد راهی برای رفع مشکل فوق اندیشیده شود. در این میان حاج ملک محمد نماینده کرمانشاه نقش مهمی در پرداختن به مسئله مذکور داشت و تلاش‌های زیادی برای رسیدگی به موضوع انجام داد. در جلسه‌ای که در تاریخ ۱۵ شعبان سال ۱۳۲۵ ق در مجلس برگزار شد، موضوع متحصنین مطرح شد. غلامحسین میرزا صالح شرح این جلسه را بدین صورت ثبت نموده است:

"در جلسه سه شنبه ۱۵ شعبان المعظم ۱۳۲۵ ه.ق مجلس برای چندمین بار موضوع اهالی غارت شده کرمانشاه را که در مقابل مجلس برای چندمین بار موضوع اهالی غارت شده کرمانشاه را که در مقابل مجلس تحسن کرده بودند، بررسی کرده و در بررسی‌هایی که انجام گرفته بود، نقش سیف الدوله و ماموران دولتی که تحت اختیار او بودند روشن بود و نمایندگان از جمله حاج ملک محمد و وکیل‌الرعا و آقا سید حسن و وکیل‌التجار خواستار پرداخت غرامت به غارت‌زدگان شدند و در نهایت به خواست حاج ملک محمد نماینده کرمانشاه عجلالت در همان جلسه قرار گذاشتند که مبلغ ۵۰۰۰ تومان از سیف الدوله بگیرد و برای روشن شدن بیشتر موضوع سه نفر را به کرمانشاه بفرستند و اگر

نقش سیف الدوله برای غارت اهالی ثابت شد کل پول را از او مطالبه کنند در غیر این صورت پول داده شده را به او برگردانند" (Mirza Saleh, 2005).

اما دو روز بعد سیف الدوله با ارسال نامه‌ای به مجلس شورای ملی خود را از شرکت در حوادث و مشکلات کرمانشاه مبرا ساخته و اعلام نمود از آنجا که در این ماجرا هیچگونه دخالتی نداشته هزینه مذکور را پرداخت نخواهد نمود:

"عرض بنده این است که روی چه قانونی باید این پنج هزار تومان را بدهم؟ اگر باید تحقیق شود در عدلیه یا مجلس یا در کرمانشاه، در هر جا باشد، حاضر هستم" (Mirza Saleh, 2005).

علاوه بر این حتی از سوی انجمنی به نام انجمن قاجار، نامه‌ای مبنی بر بی‌گناهی سیف الدوله در زمینه وقایع کرمانشاه به مجلس شورای ملی ارسال گردید. مطالب این نامه که در مذاکرات مجلس شورای ملی ثبت شده است، به شرح زیر بود:

"این انجمن تاکنون همه قسم خدمت گذار مجلس بوده و تا حال از مجلس استدعایی نکرده، در مورد حاج سیف الدوله با این که در عدلیه رسیدگی شد و تقصیری بر او وارد نیامده، معلوم شود، چرا باید پنج هزار تومان بدهد، اگر شاهزاده حاضر نیست در رفتن به کرمانشاه معلوم شود والا بی‌جهت حاضر نمی‌شویم که شاهزاده این پول را بدهد و آبروی ما بریزد." (همانجا).

علاوه بر تلاش‌های نمایندگان کرمانشاه در مجلس، همانطور که پیشتر نیز ذکر گردید، ظهیرالدوله نیز در کرمانشاه مامور شد در باب دلایل غارت و ویرانی بازار کرمانشاه و نیز کسانی که در این حادثه دخیل بوده اند، به بررسی و تفحص پرداخته و نتیجه را به مرکز اعلام دارد. ظهیر الدوله پس از تلاش‌های بسیار متوجه شد در واقعه مذکور، اموال مردم، کسبه و بازاریان کرمانشاه که ارزشی در حدود صد هزار تومان داشت، با تحریکات شاهزاده سالارالدوله و سایر بزرگان و اشراف شهر کرمانشاه که در جبهه مستبدین قرار داشتند، به غارت رفته است؛ به پیشنهاد ظهیرالدوله لازم بود غرامت تلفات و اموال مذکور، میان سالارالدوله، متمولین و دولت مرکزی تقسیم شده و هزینه اموال مذکور به مال باختگان بدین ترتیب مسترد شود. اصل تلگراف ظهیرالدوله که به مجلس مخابره شده بود، بدین شرح بوده است:

"به مقام منبع اتابک اشرف ارفع اعظم تلگراف مبارک که مبنی بر تاکید بر استرداد اموال منهبوه بوده، زیارت شد. اگرچه جواب این مسئله به صورت رمزا عرض کرده بود، ولی حالا علنا عرض می‌نمایم تا حالا کمال مجاهدت اقدامات لازم شده، یک اندازه از اموال منهبوه به دست آمده از قبیل چیت و چیزهای غیرقابل، ولی اموال غیر را با وجود نقدینه برده اند و معلوم نیست چطور شده؟ و کجا است؟ هر قطعه و تیکه دست یک نفر افتاده و مردم را هم نمی‌شود به این طور ساکت کرد. قریب صد هزار تومان غارت شده است. آنچه به نظر می‌رسد، حکمش این است، ثلث اموال را از اموال شاهزاده سالارالدوله بدهند؛ چون او مسبب بوده و ثلث دیگر را از متمولین و متمولین این شهر که محرک این کار بودند، بگیرند و یک ثلث دیگر را دولت بدهند، غیر از این راه دیگر ندارد." (Mirza Saleh, 2005).

با اینحال ماموران عدلیه و نمایندگان دست از پیگیری ماجرا و بررسی نقش سیف الدوله در این واقعه برنداشته و و حتی رئیس عدلیه نیز خود شخصا به کرمانشاه رفت تا کم و کیف حوادث کرمانشاه را بررسی نموده و تکلیف اموال غارت شده را مشخص نماید. یکی از اهداف رئیس عدلیه برای سفر به کرمانشاه، مشخص شدن نقش سیف الدوله در ماجرا بود. در نهایت او نیز با توجه به نفوذ فوق العاده سیف الدوله موفق به دریافت اصل ماجرا نشد و دست خالی به تهران بازگشت و طی گزارشی به مجلس، چنین اظهار نمود: "... بنده آن اطلاعی که فایده داشته باشد، ندارم. من هرچه خواستم در آنجا بفهمم که شاهزاده سیف الدوله محرک بوده یا خیر، جمعی می‌گفتند که او محرک بوده، امر کرد که بچاپید. جمعی می‌گفتند که او محرک نبود است. با این متناقضات چطور می‌شود، فهمید و حکم کرد." (Mirza Saleh, 2005).

اگرچه پس از تلاش‌های بسیار نمایندگان مجلس و ظهیرالدوله در نهایت مسببین اصلی، غارت اموال مردم مشخص شد، اما همین زمان برخی حوادث روی داد که باعث شد، متحصنین با تمام سختی‌ها و مشکلاتی که در این راه تحمل کرده بودند، در نهایت نتیجه‌ای بدست

نیاورند. پس از مشخص شدن مسببین ماجرا، صدراعظم وقت محمدعلی شاه، یعنی اتابک در مقابل مجلس به ضرب گلوله کشته شد و اوضاع تهران رو به تشنج رفت. از این رو نماینده کرمانشاه به میانجیگری پرداخته و متحصنین را راضی کرد که بازگشته و وعده داد، سیف الدوله را راضی خواهد کرد بخشی از غرامت اموال غارت شده آن‌ها را پرداخت کند. بدین ترتیب متحصنین مجلس را ترک کرده و بدون نتیجه به کرمانشاه بازگشتند. نماینده کرمانشاه که وعده خویش را فراموش نکرده بود پیگیری‌ها را ادامه داد، و در نهایت موفق شد به کمک علاءالملک وزیر عدلیه وقت، سیف الدوله را به بازجویی و محاکمه کشانده و در نهایت به پرداخت هفت هزار تومان به مال‌باختگان محکوم نماید. در این راستا مبلغ موردنظر از سیف الدوله به زور اخذ شده و به ظهیرالدوله تحویل داده شد. ظهیرالدوله نیز این پول را در اختیار برخی از افرادی که در حادثه غارت بازار اموال خود را از دست داده بودند، قرار داده شد. گفته شده سیف الدوله تا هنگام پرداخت مبلغ مذکور در تهران تحت الحفظ بود و تنها پس از پرداخت وجه غرامت اجازه بازگشت به ملایر، محل املاک خویش را یافت (Safaei, 1983).

نتیجه‌گیری

کرمانشاه که در سال‌های نهضت مشروطه فراز و نشیب‌های بسیار تجربه کرده بود، پس از صدور فرمان مشروطه نیز روی آرامش ندید. انتصاب حکام مستبدی نظیر سیف الدوله که حاضر نبود با مردم آزادی خواه کنار آمده و به خواسته‌های آنان تن دهد، به ناآرامی شهر و بست نشینی مردم در کنسولگری انگلیس و سپس مجلس شورای ملی منجر شد. سیف الدوله در راستای سرکوب آزادی خواهان با ایلات و عشایر کرمانشاه متحد شده و آنان را به شهر وارد کرد. آن‌ها به بازار حمله کرده و به غارت اموال تجار و بازاریان پرداختند. در این حادثه بازار شهر و مغازه‌ها و دکان‌ها توسط ایلات و عشایر غارت شد و اموال بسیاری به یغما رفت. تجار و بازاریان که از نخستین روزهای آغاز نهضت مشروطه به سبب اوضاع نابسامان اقتصادی کشور به آن پیوسته بودند و به طرق مختلف همچون بستن بازار، صرف هزینه برای بست نشینی‌ها و اعتراضات، مهمترین نقش را در پیروزی انقلاب بر عهده گرفته بودند، این بار نیز آسیب دیده و چون حکمران وقت کرمانشاه یعنی ظهیرالدوله توانایی رسیدگی به ماجرا را نداشت، آن‌ها به تهران رفتند تا با بست نشستن در مجلس شورای ملی، خواستار رسیدگی به وضع مذکور و محاکمه مسببین حادثه شوند.

بازاریان و تجار به سبب آگاهی از وضع سیاسی درون کشور، اطلاع از اوضاع جهانی و نظام‌های سیاسی سایر کشورهای جهان، اجحافات مکرر دولت قاجار بر این گروه، نقش دولت در وارد آمدن آسیب به اقتصاد کشور و ضرر و زیان به تجار و بازاریان، نسبت به دولت قاجار معترض بوده و به انقلاب مشروطه پیوستند و در این راه با تحمل مشقات فراوان پایداری کردند تا وضعیت بازار و تجارت را سامان دهند، اما نه تنها انقلاب مشروطه نتوانست وضعیت آن‌ها را بهبود بخشد بلکه ناآرامی‌های مکرری که پس از آن تا پایان دوره قاجار در سراسر کشور و از جمله کرمانشاه روی داد، وضعیت نابسامان و آشفته تجارت و بازار را تشدید کرد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Abrahamian, Y. (2004). *Iran between two revolutions*. Tehran: Markaz.
- Adamiyat, F. (1977). *Social, political, and economic thoughts in unpublished works of the Qajar period*. Tehran: Agah Publishing.
- Aubin, E. (2012). *Iran today (1906-1907)*. Tehran: Elm.
- Bashiri, A. (1984). *Blue Book; Confidential reports of the British Foreign Office regarding the Constitutional Revolution of Iran*. Tehran: No.
- Biglari, H. (1995). *The history of Kermanshah in the Qajar era* (Vol. 2). Kermanshah: Taq-e Bostan, History of Iran.
- Ghayrat, A. K. (1959). *Collected works and writings of Ghayrat Kermanshahi*. Tehran: Ferdowsi.
- Malekzadeh, M. (1992). *The history of the Constitutional Revolution of Iran* (Vol. 2). Tehran: Scientific Publishing.
- McDowell, D. (2004). *Contemporary history of the Kurds*. Tehran: Paniz.
- Mirza Saleh, G. H. (2005). *Discussions of the First Parliament*. Tehran: Maziar Publishing.
- Mo'tamedi, F. K. (2006). *The Constitutional Movement in Kermanshah and Kangavar: Notes and memoirs of Mirza Farajollah Khan Mo'tamedi and Emanollah Khan Sari Aslan Amir Tuman*. Tehran: Institute for Research and Development in Humanities.
- Natiq, H. (1994). *The prominent figures in dealings with the Royal Bank and the Tobacco Regie (based on Amin al-Darab's archive)*. Tehran: Tous Publishing.
- Nazem al-Saltaneh Mafi, H. K. (1983). *Memoirs and documents of Hossein Qoli Khan Mafi* (Vol. 1). Tehran: Iran History Publishing.
- Rezazadeh Malek, R. (1998). *The Constitutional Revolution of Iran (Blue Books)*. Tehran: Maziar Publishing.
- Safaei, E. (1983). *Leaders of the Constitutional Movement*. Tehran: Javidan.
- Sanjabi, A. A. (2001). *The Sanjabi tribe and national struggles in Iran: Memoirs of Ali Akbar Khan Sanjabi, the powerful commander*. Tehran: Shirazeh.
- Shamim, A. A. (2005). *Iran during the Qajar dynasty in the 13th century and the first half of the 14th century*. Tehran: Zaryab.
- Soltani, M. (1993). *Historical geography and detailed history of Kermanshah* (Vol. 2). Tehran.
- Soltani, M. (2007). *Documents of the Constitutional Movement in Kermanshah from the Archive of Ayatollah Haj Mohammad Mehdi Kermanshahi (Feiz Mahdavi), Leader of the Nationalists of Kermanshah*. Tehran: Institute for Research and Development in Humanities.
- Teymuri, E. (1953). *The age of ignorance or the history of Iran's privileges*. Tehran: Iqbal & Co.
- Voreham, G. R. (2006). *Political system and social organizations in Iran during the Qajar era*. Tehran: Mo'in.
- Zahir al-Dowleh, A. B. M. N. (2006). *Memoirs and travelogue of Zahir al-Dowleh*. Tehran: Abi.